

## DRUŠTVENA SAMOZAŠTITA U ARHIVU

Radenko R. Radojčić, Zagreb, Arhiv CK SKH.

Arhivi i registrature kao svojevrsni gangliji u kojima se stječu informacije iz najrazličitijih područja ljudske djelatnosti i kojima je osnovni zadatak da informacijsku sirovinu — spis, obrađuju, čuvaju i daju na korištenje, dolaze sve češće u žižu interesa onih koji su dobro namjerni i konstruktivni, ali i onih koji to nisu. Podešeni da mogu udovoljiti temeljnom principu moderne informatike — pružanju brze, potpune i egzaktno informacije, ove institucije mogu nerijetko poslužiti određenim snagama kao izvor iz kojeg otječu relevantni sigurnosni podaci. Zadovoljavajući stupanj samozaštitne svijesti mora stoga postati immanentan našoj arhivskoj praksi. Liberalističko negiranje prisustva zloupotrebe arhivske i registraturne građe te razmišljanja koja se povode za trenutačnom materijalnom koristi navode vodu na mlin onim snagama koje tu zloupotrebu i provode.

»Arhivi vrše nadzor nad čuvanjem arhivske i registraturne građe koja se nalazi izvan arhiva i određuju mjere zaštite te građe (čl. 41, st. 2. Zakona o zaštiti arhivske građe i arhivima). Tu svoju funkciju arhivi vrše na području za koje su osnovani, u skladu s Odlukom o određivanju područja na kojima arhivi vrše arhivsku službu (»Narodne novine SRH«, br. 28/63). Svrha nadzora je da omogućiti uništavanje, propadanje i zloupotrebu arhivske i registraturne građe. Osim četiri registrature u Republici, u kojima su zaposleni stručni arhivski radnici, za ostale registrature brinu se priučeni radnici ili, pak, nitko. Kako izgleda stručni arhivski nadzor u praksi, neka pokaže jedan primjer: u 57,4 posto registratura općinskih komiteta SKH nije se u cilju nadzora njihove registraturne građe pojavio nitko iz arhivskih ustanova u posljednjih 15 godina! Postotak bi bio i znatno veći da u prosjek nije uračunat i Historijski arhiv Karlovac, koji na svom području u potpunosti vrši redovan nadzor nad registraturama OK

<sup>1</sup> Podatke o arhivskoj građi SKH, koji se spominju u nastavku teksta prikupila je Služba za dokumentaciju, arhiv i biblioteku CK SKH u periodu od 28. 03. do 24. 06. 1983. godine, na temelju anketiranja svih imaoaca arhivske građe SKH na području SR Hrvatske.

SKH. Nestručan postupak s registraturnom građom može prouzrokovati upravo nesagledive posljedice. Krivični zakon SFRJ («Službeni list SFRJ», br. 44/76) u članu 182 predviđa kaznu od šest mjeseci do pet godina zatvora ukoliko službena osoba, između ostalog, propusti dužnost nadzora pa time nastane šteta veća od 100.000,00 dinara. Ne treba posebno reći da otjecanje relevantnih informacija koje bi nastupilo zbog lošeg rada registrature ili odsustva nadzora može imati neuporedivo teže posljedice. Ukoliko arhiv, kao stručna institucija, ne ispuni svoju zakonsku obavezu nadzora nad registraturom, tada on u slučaju zloupotrebe snosi i dio odgovornosti. Ali, na drugoj strani, arhiv nije u mogućnosti da vrši kvalitetan nadzor nad registraturama zbog nedovoljnih materijalnih sredstava koja za njihovu djelatnost odvaja društvena zajednica. Nedovoljno stimulirani, kadrovski neekipirani, ali i prilično neorganizirani, nisu u mogućnosti ispuniti sve one zadatke koje je pred njih stavio Zakon. Doda li se tome i kronično pomanjkanje premišnog prostora, slika će biti potpuna.

Historijski arhivi obrađuju arhivsku građu pohranjenu u njih, a vrše i nadzor nad obradom registraturne građe u registraturama. Za ilustraciju arhivske obrade građe u arhivima može nam poslužiti arhivska građa SKH, koja je zbog svoje unutrašnje strukture izloženija zloupotrebi negoli druga građa.<sup>2</sup> U 53,8 posto arhiva obradom arhivske građe SKH ne bavi se kao svojim osnovnim poslom niti jedan stručni arhivski radnik. Čak 23 posto arhiva navode da je arhivska građa Partije, pohranjena u njih, sređena do nivoa registraturnog pomagala. Registraturna pomagala formiraju se u registraturama u skladu s pozitivnim propisima (djelovnici, povjerljivi i strogo povjerljivi djelovnici, indeksi, popisi akata, različite evidencije, interne dostavne knjige, itd.). Drugim riječima, navedeni historijski arhivi nisu od preuzimanja registraturne građe (60-tih godina) do danas na sređivanju i obradi radili gotovo ništa. U tim istim arhivima pohranjeno je 246 dužinskih metara građe, što iznosi 18,7 posto arhivske građe Partije u arhivima SRH. Na drugoj strani, registraturna obrada u registraturama provodi se vrlo šaroliko — ovisno o mašti i domišljatosti za to zaduženih radnika. Obilaskom određenog broja registratura OUR-a i radnih zajednica uvjerali smo se da postoji cijela lepeza pristupa registraturnoj obradi — od spaljivanja, bacanja, prodavanja u stari papir, pa do smišljanja vrlo originalnih regula uredskog poslovanja. Treba li uopće pominjati koliko je zloupotreba olakšana na neobrađenoj građi? Ako želimo onemogućiti zloupotrebu, moramo prethodno znati kojom građom raspolažemo, a to, na žalost, možemo postići tek ako građu, makar i sumarno, sredimo.

<sup>2</sup> Iako je Centralni komitet SKH donio Odluku o predaji sređivanju i korištenju arhivske građe SKH od 26. 04. 1962. i Uputstvo o primopredaji arhivske građe organizacija i rukovodstava SKH od 26. 02. 1963. godine, djelomično 20-godišnje neprovođenje navedenih akata od strane arhiva u SR Hrvatskoj, derogirali su, de facto, te propise.

Historijski arhivi čuvaju arhivsku građu i provode nadzor nad čuvanjem registraturne građe. Mjere protuprovalne zaštite provedene su u 38,5 posto arhivskih ustanova, u 38,5 posto ta je zaštita provedena djelimično (zastarjela ili dijelom neispravna oprema, zaštićen samo jedan dio građe i sl.), dok u 23 posto historijskih arhiva uopće nisu provedene mjere protuprovalne zaštite.<sup>3</sup> Mjere protupažarne zaštite provedene su (iako uglavnom zastarjelom opremom) u 76,9 posto arhiva, u 15,4 posto takva je zaštita djelimično provedena, dok u 7,7 posto te mjere uopće nisu provedene. Čuvarska služba nije organizirana u 53,8 posto arhiva, u 7,7 posto djelimično jeste, dok u 38,5 posto ta služba postoji. U historijskim arhivima mikrofilmira se, u svrhu zaštite, uglavnom starija građa. Najnovija građa, inače značajan izvor sigurnosnih informacija, u pravilu se ne mikrofilmira.<sup>4</sup> Iako stanje zaštite u historijskim arhivima ne zadovoljava (izuzevši HA Karlovac), situacija je u registraturama mnogo lošija. Registraturna je građa najčešće nezaštićena i pristupačna gotovo svakom tko to želi.

U nas ne postoje jedinstveni kriteriji u pogledu korištenja arhivske građe. Direktor arhiva dano je pravo diskrecione ocjene da procjeni kada će, kome i pod kojim uvjetima dati na korištenje građu »kojom se mogu povrijediti javni ili osobni interesi« (čl. 36, st. 2 Zakona o zaštiti arhivske građe i arhivima). Svaki historijski arhiv prilazi problemu korištenja građe na svoj način, često dijametralno suprotan od pristupa u drugim arhivima. Čak i dijelom istih arhivskih fondova imaju u različitim arhivima različit tretman u korištenju (npr. poslijeratna arhivska građa SKH, građa Saveza slobodnih zidara i sl.).<sup>5</sup> U korištenju registraturne građe u registraturama vlada još veća šarolikost. Zaštiti tajnih podataka registrature prilazi se na različite, katkad i vrlo komične, načine.<sup>6</sup> Da bi se ta situacija poboljšala, potrebno je da registrature znaju što i kako treba da rade, tj. moraju biti nadzirane od strane nekog tko je za to kvalificiran i zakonski ovlašten — od arhiva.

U obavljanju svojih svakodnevnih funkcija arhivske se ustanove češće sučeljavaju s tajnim podacima no ostali. Svi oni koji na pravno

<sup>3</sup> Od 1945. godine do danas nije zabilježena niti jedna provala u arhive na području SR Hrvatske, ali je bilo dosta slučajeva da arhivska građa »nestane« iz arhiva, a dešavalo se i da je građa postajala predmet kupoprodaje.

<sup>4</sup> Kvalitetne mjere zaštite arhivske građe ne mogu se provesti s tragikomično niskim materijalnim sredstvima, koja za tu namjenu izdvaja društvena zajednica.

<sup>5</sup> Upravo se neujednačenosti tih kriterija može zahvaliti da npr. jedan historijski arhiv dade u periodu 1975—1982. god. na korištenje arhivsku građu Partije različitih stupnjeva povjerljivosti pedeset trojici istraživača iako je građa bila potpuno nesređena!

<sup>6</sup> Jedna je registratura na području varaždinske regije prije 15-ak godina zaštitila svoju građu — zakopavanjem u vinograd. Vinovnici »zaštite« su u međuvremenu umrli, pa se osim zapisnika o zakopavanju, građi zametnuo svaki trag.

dozvoljen način dolaze do saznanja o tajnim podacima imaju obavezu da ih očuvaju tajnima. I ne samo to. Oni su dužni da upozoravaju organizacije nad kojima vrše nadzor, kao i nadležne državne organe, te da djeluju tako da se zloupotreba arhivske i registraturne građe onemogući. Društvena samozaštita nije i ne smije biti briga samo profesionalnih organa i službi sigurnosti. Ona mora biti briga svih nas. Odgovarajući stupanj društvene samozaštite u arhivima neposredno ovisi o materijalnim sredstvima koja za to izdvaja društvena zajednica, kao i o sadržaju i intenzitetu obučenosti, te nivou sigurnosne kulture radnika arhiva. Nije moguće očekivati aktivno sudjelovanje arhivskih radnika u onemogućavanju zloupotrebe arhivske i registraturne građe ako oni prethodno nisu za to pripremljeni. Otuda i zahtjev za organiziranim, programiranim i stalnim naporima u edukaciji arhivskih radnika iz djelokruga društvene samozaštite.

#### ZUSAMMENFASSUNG

#### RADENKO RADOJČIĆ: DRUŠTVENA SAMOZAŠTITA U ARHIVU

Die ungenügende Stufe der gesellschaftlichen Selbstverteidigung in den Archiven des SR Kroatiens hat seine Ursache im Mangel der Finanzen, personellen Umständen und Abwesenheit der einheitlichen Kriterien. Durch systematische Entscheidungen nicht nur im Bereich des Archives, sondern durch das Engagement breiter gesellschaftlicher Massen wäre die Sanierung der bestehenden Zustände ermöglicht.